

IN SUBSEQUENTEM EPISTOLAM.

LIB. II. RETRACT. CAP. XLIX.

DE *Præsentia Dei* scripsi librum, ubi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam: sed in eo etiam de præsentia naturæ, quem Deum verum et summum dicimus, et de templo ejus operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit: *Fateor me, frater dilectissime Dardane.*

DE PRÆSENTIA DEI.

LIBER

seu

EPISTOLA CLXXXVII¹.

Respondet ad duas quæstiones Dardani, interrogantis 1° de Christo quomodo nunc in cælo sit, qui latroni in cruce dixerit eum secum illo die futurum in paradiso; num forte quia Christus ubique existit, an quia paradus in cælo situs est. 2° de parvulis, utrum non Deum noverint, etiam in utero existentes, si quidem Joannes in utero exultavit ad præsentiam matris Domini.

I. FATEOR me, frater dilectissime (26) Dardane, illus-

¹ Alias LVII. quæ autem 187 erat, nunc in Benedict. Appendice est 6.. — Scripta sub medium an. 417.

trior mihi in charitate Christi, quam in hujus sæculi dignitate, litteris tuis tardius respondisse quam debui. Cujus rei causas nollem quæreris, ne molestius me feras diutius excusantem, quam pertulisti tardius rescribentem: cum ego te malim offensionem meam facile ignoscere, quam de mea defensione judicare: quæcumque illæ causæ fuerint, crede nullum tui apud me esse potuisse contemptum. Imo enim velocissime rescripsissem, si te contempsissem. Nec modo quia tandem aliquando rescripsi, ideo saltem tandem aliquando dignum aliquid te lectore molitus sum, et quod merito possim tuo nomine prænotare: sed rescribere utcumque jam malui, quam pati et hanc ætatem me hujus officii debitore transire. Nec tua me dignitas terruit fecitque cunctantem, cum sit humanitas tua gratior quam illa suspectior. Sed unde te magis amo, hinc difficilius unde sufficiam tantæ aviditatis religiosi tui amoris invenio.

II. Huc accessit, quod præter mutuæ charitatis flammam, qua fit ut etiam eos, quos nunquam vidimus, diligamus, dum eos habere quod diligimus credimus, ubi me utique prævenisti, fecistisque ut verear in me decipi opinionem atque expectationem tuam: præter hoc ergo mihi tales quæstiones in tua Epistola proposuisti, quæ si a quolibet propositæ forent, otio quoque meo, quod mihi deficit, non parvum negotium fierent. Cum vero abs te proponuntur, cui profunda rimanti solutionis earum superficies nequaquam sat est, et proponuntur occupatissimo aliarumque curarum molibus vallato et obstricto; tuæ prudentiæ est et benevolentiam cogitare, quam te placidum habere debeam, vel quod diu non respondi, vel si etiam nunc pro tuæ intentionis granditate non respondero.

III. QUÆSTIO I. — Quæris igitur: « Mediator Dei

et hominum homo Christus Jesus, quomodo nunc esse credatur in caelo, cum pendens in ligno, jamque moriturus, latroni credenti dixerit: « Hodie mecum eris in paradiso¹. » Et hinc fortasse intelligendum dicis paradisum, quasi in aliqua caeli parte positum, aut quia ubique Deus sit, hominem quoque illum qui in Deo sit ubique diffusum, ex hoc nimirum intelligi volens, etiam in paradiso esse potuisse, qui ubique sit.

IV. SOLUTIO I. — Ubi ego quaero vel potius agnosco, quemadmodum accipias hominem Christum. Non utique sicut quidam haeretici² Verbum Dei et carnem, hoc est, sine anima humana, ut Verbum esset carni pro anima: vel Verbum Dei et animam et carnem, sed sine mente humana, ut Verbum Dei esset animae pro mente humana. Non utique sic accipis hominem Christum, sed sicut superius locutus es, ubi aisti: « Christum omnipotentem Deum ea te ratione credulitatis accipere, ut Deum non crederes, nisi perfectum etiam hominem credidisses: » profecto cum dicis hominem perfectum, totam illic naturam humanam vis intelligi. Non est autem homo perfectus, si vel anima carni, vel animae ipsi mens humana defuerit.

V. Si ergo secundum hominem, quem Verbum Deus suscepit, putamus dictum esse: « Hodie mecum eris in paradiso, » non ex his verbis in caelo existimandus est esse paradisu. Neque enim ipso die in caelo futurus erat homo Christus Jesus; sed in inferno secundum animam, in sepulcro autem secundum carnem. Et de carne quidem quod eo die in sepulcro sit posita, manifestissimum est Evangelium. Quod vero illa anima in infernum descenderit, apostolica doctrina praedicat. Quandoquidem

¹ Luc. xxiii, 43. — ² Ariani ex lib. de haesib. c. 49 et Apollinarista ibid. c. 55.

Beatus Petrus ad hanc rem testimonium de Psalmis adhibet, ubi praedictum esse demonstrat: « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, neque dabis Sanctum tuum videre corruptionem¹. » Illud de anima dictum est, quia non ibi est derelicta, unde tam cito remeavit: illud de corpore, quod in sepulcro corrumpi celeri resurrectione non potuit. Sed in sepulcro paradisum nullus intelligit. Et si quisquam esset ita absurdus, ut hoc sapere conaretur, eo quod illud sepulcrum in horto erat; certe hinc ab ista opinione revocaretur, quod ille cui dictum est: « Hodie mecum eris in paradiso, » non illo die fuit cum Christo in illo sepulcro; nec ejus fidei pro magno munere offerretur sepultura carnis, nihil gaudii vel doloris in morte sentientis, cum ille de requie ubi sensus est cogitaret.

VI. Restat igitur ut si secundum hominem dictum est, « Hodie mecum eris in paradiso, » in inferno intelligatur esse paradisu, ubi erat eo die futurus secundum humanam animam Christus. Utrum autem sinus ille Abrahæ, ubi dives impius cum in tormentis esset inferni², requiescentem pauperem vidit, vel paradisi censendus vocabulo, vel ad inferos pertinere existimandus sit, non facile dixerim. De illo quippe divite legimus dictum esse, « Mortuus est autem et dives; et sepultus est in inferno³: » et cum apud inferos in tormentis esset. In pauperis autem morte vel requie non sunt inferi nominati: sed, « Contigit, inquit, mori inopem illum, et auferri ab Angelis in sinum Abrahæ. » Deinde ardenti diviti dicit Abraham, « Inter nos et vos chaos magnum » firmatum est⁴, » tanquam inter inferos sedesque beatorum. Non enim facile alicubi Scripturarum inferorum

¹ Act. ii, 27, et Psal. xv, 10. — ² Luc. xvi, 23. — ³ Ibid. 22. — ⁴ Ibid. 26.

nomen positum invenitur in bono. Unde etiam quæri solet, si non nisi poenalia recte intelliguntur inferna, quomodo animam Domini Christi pie credamus fuisse in inferno. Sed bene respondetur, ideo descendisse, ut quibus oportuit subveniret. Unde beatus Petrus eum dicit: « Solvisse dolores inferni, in quibus impossibile » erat teneri eum⁴. » Porro si utraque regio et dolentium et requiescentium, id est, et ubi dives ille torquebatur, et ubi pauper ille lætabatur, in inferno esse credenda est, quis audeat dicere Dominum Jesum ad poenales inferni partes venisse tantummodo, nec fuisse apud eos, qui in Abrahæ sinu requiescunt? Ubi si fuit, ipse est intelligendus paradisi, quem latronis animæ illo die dignatus est polliceri. Quæ si ita sunt, generale paradisi nomen est, ubi feliciter vivitur. Neque enim quia paradisi est appellatus ubi Adam fuit ante peccatum, propterea Scriptura prohibita est etiam Ecclesiam vocare paradisi cum fructu pomorum.

VII. *Solutio altera.* — Est autem sensus multo expeditior, et ab his omnibus ambiguitatibus liber, si non secundum id quod homo erat, sed secundum id quod Deus erat Christus dixisse accipiatur, « Hodie mecum » eris in paradiso. » Homo quippe Christus illo die secundum carnem in sepulcro, secundum animam in inferno futurus erat: Deus vero idem ipse Christus ubique semper est. Est enim lex quæ lucet etiam in tenebris, quamvis eam tenebræ non comprehendant². Est virtus et sapientia Dei, de qua scriptum est, « Quod attingat » a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter³; » et, « Attingat ubique propter suam munditiam, et nihil inquinatum in eam incurrat⁴. » Ubi-

¹ Act. II, 24. — ² Joan. I, 5. — ³ Sap. VIII, 1. — ⁴ Id. VII, 24.

cumque ergo sit paradisi, quisquis beatorum ibi est, cum illo ibi est, qui ubique est.

VIII. Cum enim sit Christus Deus et homo, Deus utique unde dicit, « Ego et Pater unum sumus¹, » homo autem unde dicit, « Pater major me est²; » idemque Filius Dei unigenitus a Patre, et filius hominis ex semine David secundum carnem³, utrumque in illo observandum est cum loquitur, vel cum de illo Scriptura loquitur, et quid secundum quid dicatur intuendum. Nam sicut unus homo est anima rationalis et caro, sic et unus Christus est Verbum et homo. Proinde quod ad Verbum attinet, creator est Christus: « Omnia enim » per ipsum facta sunt⁴. » Quod vero ad hominum, creatus est Christus: « Factus est enim ex semine David secundum carnem, et in similitudinem hominum factus⁵. » Item quia in homine duo sunt, anima et caro, secundum animam tristis fuit usque ad mortem⁶, secundum carnem passus est mortem.

IX. Nec tamen, cum Filium Dei Christum dicimus, hominem separamus, aut cum eundem Christum filium hominis dicimus, separamus Deum. Secundum hominem namque in terra erat, non in coelo ubi nunc est, quando dicebat, « Nemo ascendit in coelum, nisi qui de coelo » descendit, filius hominis qui est in coelo⁸: » quamvis secundum id quod Filius Dei erat esset in coelo, secundum id vero quod filius hominis erat, adhuc esset in terra, nondumque ascendisset in coelum. Similiter cum secundum id quod Filius Dei est sit Dominus gloriæ, secundum id autem quod est filius hominis crucifixus sit; ait tamen Apostolus, « Si enim cognovissent, nunquam

¹ Joan. X, 30. — ² Id. XIV, 28. — ³ Rom. I, 3. — ⁴ Joan. I, 3. — ⁵ Rom. I, 3. — ⁶ Matth. XXVI, 38. — ⁷ Act. III, 18. — ⁸ Joan. III, 13.

» Dominum gloriæ crucificissent¹. » Ac per hoc et filius hominis secundum Deum erat in cœlo, et filius Deisecondum hominem crucifigebatur in terra. Sicut ergo potuit recte dici, Dominus gloriæ crucifixus, cum ad solam carnem illa passio pertineret: ita recte dici potuit, « Hodie me » cum eris in paradiso, » cum juxta humanam humilitatem, per carnem in sepulcro, per animam in inferno illo die futurus esset, juxta divinam vero immutabilitatem nunquam de paradiso, quia ubique est semper, recessisset.

X. Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Christum Jesum, unde venturus est; memoriterque recole, et fideliter tene Christianam confessionem, quoniam resurrexit a mortuis, ascendit in cœlum, sedet ad dexteram Patris, nec aliunde quam inde venturus est ad vivos mortuosque judicandos. Et sic venturus est illa angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cœlum, id est, in eadem carnis forma atque substantia; cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim, ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus. Nam et de nobis veracissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus, movemur et sumus²; nec tamen sicut ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine, proprio quodam et singulari modo. Una enim persona Deus et homo est, et utrumque est unus Christus Jesus; ubique per id quod Deus est, in cœlo autem per id quod homo.

XI. Quanquam et in eo ipso quod dicitur Deus ubique diffusus, carnali resistendum est cogitationi, et mens a corporis sensibus avocanda, ne quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut humus,

¹ 1 Cor. 11, 8. — ² Act. xvii, 28.

aut humor, aut aër, aut lux ista diffunditur: (omnis enim hujusmodi magnitudo minor est in sui parte quam in toto:) sed ita potius sicuti est magna sapientia, etiam in homine, cujus corpus est parvum. Et si duo sunt sapientes, quorum sit alter corpore grandior, neuter sapientior, non est illa in majore major, minor in minore, aut minor in uno quam in duobus; sed tanta in hoc quanta in illo, et tanta in unoquoque quanta in utroque. Neque enim si æqualiter sunt omnino sapientes, plus sapiunt ambo quam singuli; quemadmodum si æqualiter sint immortales, non plus vivunt ambo quam singuli.

XII. Ipsa denique immortalitas corporis, quæ in Christi carne præcessit, nobisque in fine futura promittitur, cum magna sit res, non est profecto mole magna; sed licet corporaliter habeatur, incorporea quædam excellentia est. Nam cum ipsum immortale corpus minus sit in parte quam in toto, immortalitas ejus tam plena est in parte quam in toto; et cum sint aliis alia majora, non tamen aliis alia immortaliora sunt membra. Sicut nunc quando ex omni parte sani sumus secundum modum præsentis in corpore sanitatis, non quia major est manus tota quam digitus, ideo manus totius sanitatem majorem dicimus esse quam digiti; sed in illis inæqualibus æqualis est ipsa, quando illa breviora grandioribus comparantur, ut quod tam magnum esse non potest quam est aliud, possit tamen esse tam sanum. Esset autem major sanitas in majoribus membris, si essent majora saniora. Cum vero non est ita sed majora atque minora tam sana sunt, dispar est profecto in membrorum molibus quantitas, sed par est in disparibus sanitas.

XIII. Cum ergo sit corpus aliqua substantia, quantitas ejus est in magnitudine molis ejus; sanitas vero ejus

non quantitas, sed qualitas ejus est. Non ergo potuit obtinere quantitas corporis, quod potuit qualitas. Nam ita distantibus partibus, quæ simul esse non possunt, quoniam sua quæque spatia locorum tenent, minores minora, et majora majores, non potuit esse in singulis quibusque partibus tota vel tanta; sed amplior est quantitas in amplioribus partibus, brevior in brevioribus, et in nulla parte tanta quanta per totum. Qualitas vero corporis, quæ sanitas dicitur, cum sanum corpus est totum, tanta est in majoribus, quanta in minoribus partibus. Non enim quæ minus magnæ sunt, ideo minus sanæ sunt, aut quæ ampliores ideo saniores. Absit ergo ut quod potest in corpore qualitas creati corporis, non possit in se ipsa substantia, Creatoris.

XIV. Est ergo Deus per cuncta diffusus. Ipse quippe ait per Prophetam « Coelum et terram ego impleo¹. » Et quod paulo ante posui de sapientia ejus, « Attingit a fine » usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter²: » itemque scriptum est, « Spiritus Domini replevit orbem » terrarum³: » eique dicitur in quodam Psalmo, « Quo » abibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in coelum, tu ibi es, si descendero ad infernum, » ades⁴; » Sed sic est Deus per cuncta diffusus, ut non sit qualitas mundi; sed substantia creatrix mundi, sine labore regens, et sine onere continens mundum. Non tamen per spatia locorum, quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, et in alio dimidio dimidius, atque ita per totum totus; sed in solo coelo totus et in sola terra totus, et in coelo et in terra totus, et nullo contentus loco, sed in se ipso ubique totus.

¹ Jerem. xxiii, 24. — ² Sap. viii, 1. — ³ Ibid. 7, et Isai. vi, 3. — ⁴ Psal. cxxxviii, 7.

XV. Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus sanctus, ita Trinitas unus Deus. Neque enim mundum inter se in tres partes diviserunt, quas singulas singuli implerent, quasi non haberet ubi esset Filius aut Spiritus sanctus in mundo, si totum occupasset Pater. Non ita se habet vera incorporea immutabilisque divinitas. Non enim corpora sunt quorum amplior sit in tribus quam in singulis magnitudo; nec loca suis molibus tenent, ut distantibus spatiis simul esse non possint. Si enim anima in corpore constituta, non solum nullas angustias, verumetiam quamdam latitudinem invenit, non corporalium locorum, sed spiritualium gaudiorum, cum fit quod ait Apostolus, « Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis Spiritus » sancti est, quem habetis a Deo¹; nec dici nisi stultissime potest, non habere locum in nostro corpore Spiritum sanctum, quod totum nostra anima impleverit: quanto stultius dicitur ullis angustis impediri alicubi Trinitatem, ut Pater et Filius et Spiritus sanctus ubique simul esse non possint?

XVI. Verum illud est multo mirabilius, quod cum Deus ubique sit totus, non tamen in omnibus habitat. Non enim omnibus dici potest quod ait Apostolus, vel quod jam dixi, vel etiam illud: « Nescitis quia templum » Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis²? » Unde et e contrario de quibusdam dicit: « Quisquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus³. » Quis porro audeat opinari, nisi quisquis inseparabilitatem penitus Trinitatis ignorat, quod in aliquo habitare possit Pater aut Filius, in quo non habitet Spiritus sanctus, aut in aliquo Spiritus sanctus in quo non et Pater et Filius? Unde fatendum est ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per habitationis gra-

¹ 1 Cor. vi, 29. — ² Id. iii, 16. — ³ Rom. viii, 9.

tiam. Propter hanc enim habitationem, ubi procul dubio gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus, Pater noster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed: «Pater noster qui es in cœlis¹;» ut templum ejus potius in oratione commemoremus, quod et nos ipsi esse debemus, et in quantum sumus, in tantum ad ejus societatem et adoptionis familiam pertinemus. Si enim populus Dei nondum factus æqualis Angelis ejus adhuc in ista peregrinatione dicitur templum ejus, quanto magis est templum ejus in cœlis, ubi est populus Angelorum, quibus aggregandi et coæquandi sumus, cum finita peregrinatione quod promissum est sumpserimus?

XVII. Cum igitur qui ubique est non in omnibus habitet, etiam in quibus habitat, non æqualiter habitat. Nam unde est illud quod Eliseus poposcit², ut dupliciter in eo fieret Spiritus Dei, qui erat in Elia? et unde in omnibus sanctis sunt alii aliis sanctiores, nisi abundantius habendo habitatorem Deum? Quomodo ergo verum supra diximus, quod Deus ubique sit totus, quando in aliis est amplius, in aliis minus? Sed non est negligenter intuendum quod diximus, in se ipso esse ubique totum. Non ergo in eis; quia alii plus eum capiunt, alii minus. Ideo enim ubique esse dicitur, quia nulli parti rerum absens est; ideo totus, quia non parti rerum partem suam præsentem præbet, et alteri parti alteram partem, æquales æqualibus: minori vero minorem, majorique majorem, sed non solum universitati creaturæ, verumetiam cuilibet parti ejus totus pariter adest. Hique ab eo longe esse dicuntur, qui peccando dissimillimi facti sunt; et hi ei propinquare, qui ejus similitudinem pie vivendo recipiunt. Sicut recte dicuntur oculi tanto esse ab hac luce longius, quanto fuerint cæciores. Quid enim tam longe est

¹ Matth. vi, 9. — ² 4 Reg. ii, 9.

a luce quam cæcitas, etiam si lux præsto sit, atque oculos perfundat extinctos? Propinquare autem luci merito perhibentur oculi, qui sanitatis accessu aciem recipiendo proficiunt.

XVIII. Porro autem quod parum distincte putavimus posse intelligi cum diceremus Deum esse ubique totum, nisi adderemus in se ipso, video diligentius exponendum. Quomodo enim ubique, si in ipso? Ubique scilicet, quia nusquam est absens. In se ipso autem, quia non continetur ab eis, quibus est præsens, tanquam sine eis esse non possit. Nam spatia locorum tolle corporibus, nusquam erunt, et quia nusquam erunt, nec erunt. Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, non erit ubi sint, et ideo necesse est ut non sint. Etenim cum per totam suam molem corpus æqualiter sanum est, aut æqualiter candidum, non est in una quam in alia parte ejus sanitas major aut candor, nec major in toto quam in parte ejus; quia non sanius aut candidius totum constat esse quam partem. Si autem inæqualiter sit sanum aut inæqualiter candidum, fieri potest, ut in minore parte sit sanitas major aut candor, cum minora quam majora saniora vel candidiora sunt membra; usque adeo non mole constat quod in qualitatibus magnum dicitur esse vel parvum. Verumtamen si moles ipsa corporis, quantacumque vel quantulacumque sit, penitus auferatur, qualitates ejus non erit ubi sint, quamvis non mole meliendæ sint. At vero Deus non si minus capitur ab illo cui præsens est, ideo ipse minor est. Totus enim in se ipso est, nec in quibus est, ita est ut indigeat eis, tanquam non possit esse nisi in eis. Sicut autem nec ab illo abest, in quo non habitat et totus adest, quamvis eum ille non habeat: ita et illi in quo habitat, totus est præsens, quamvis eum non ex toto capiat.

XIX. Neque enim ad habitandum dividit se per hominum corda seu corpora, aliam sui partem huic tribuens, illi aliam, sicut lux ista per aditus et per fenestras domorum, sed potius si quemlibet sonum, cum corporea res sit ac transitoria, surdus non capit, surdaster non totum capit, atque in his qui audiunt cum pariter ei propinquant, tanto magis alius alio capit, quanto est acutioris, tanto autem minus, quanto est obtusioris auditus, cum ille non varie magis minusve insonet, sed in eo loco in quo sunt, omnibus æqualiter præsto sit: quanto excellentius Deus natura incorporea et immutabiliter viva, qui non sicut sonus per moras temporum tendi et dividi potest, nec spatio aërio tanquam loco suo indiget, ubi præsentibus præsto sit sed æterna stabilitate in se ipso manens, totus adesse rebus omnibus potest, et singulis totus? quamvis in quibus habitat, habeant eum pro suæ capacitatis diversitate, alii amplius, alii minus quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis ædificat.

XX. Et donationum quidem dictæ sunt divisiones tanquam per partes et membra unius corporis, ubi et simul omnes unum templum, et singuli singula templa sumus: quia non est Deus in omnibusquam in singulis major. Et fit plerumque ut plures eum minus capiant, unus amplius. Sed cum dixisset Apostolus: « Divisiones autem » donationum sunt¹; » continuo subiecit: « Idem autem » Spiritus. » Item cum ipsas donationum divisiones commemorasset; « Omnia autem hæc, inquit, operatur unus » atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout » vult². » Dividens ergo, non ipse divisus, quia ipse unus atque idem. Ille vero divisiones dictæ sunt, sicut membrorum in corpore quia non idem valent aures quod oculi

¹ 1 Cor. XII, 4. — ² Ibid. 11.

atque ita membra cætera diversis officiis concorditer distributa: quæ tamen cum sani sumus, una neque diversa, nec alibi majore, alibi minore, sed cum sint ipsa disparia, communi et parili salute congaudent. Hujus corporis caput est Christus, hujus corporis unitas nostro sacrificio commendatur: quod breviter significavit Apostolus, dicens: « Unus panis, unum corpus multi sumus¹. » Per caput nostrum reconciliamur Deo, quia in illo est divinitas Unigeniti facta particeps mortalitatis nostræ, ut et nos participes ejus immortalitatis essemus.

XXI. Hoc Sacramentum longe est a cordibus sapientium superbiorum, et ideo non Christianorum, ac per hoc nec vere sapientium. Illorum etiam dico sapientium, qui cognoverunt Deum; « Quia cognoscentes Deum, » sicut dicit Apostolus: « Non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt². » Nosti autem in quo sacrificio dicatur: « Gratias agamus Domino Deo nostro. » A cujus sacrificii humilitate longe abest typhus, et cothurnus illorum. Et ideo multum mirabilis res est, quemadmodum quorundam nondum cognoscentium Deum sit inhabitator Deus, et quorundam cognoscentium non sit. Nec illi enim ad templum Dei pertinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; et ad templum Dei pertinent parvuli sanctificati Sacramento Christi, regenerati Spiritu sancto, qui certe per ætatem nondum possunt cognocere Deum. Unde quem potuerunt illi nosse nec habere, isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt, quibus hoc est Deum habere quod nosse. Ipsa quippe notitia plenissima, verissima, felicissima est.

XXII. *Secunda quaestio.* — Hinc jam oportet etiam illam, quam post epistolæ tuæ subscriptionem addidisti,

¹ 1 Cor. X, 17. — ² Rom. I, 21.

pertractare quæstionem : « Si adhuc ignorant parvuli Deum, quomodo Joannes etiam antequam nasceretur, ad adventum et præsentiam matris Domini, in suæ matris utero potuit exultare. » Cum enim commemorasses te legisse librum meum de baptismo parvulorum, addidisti et aisti : « De prægnantibus quid sentias opto cognoscere, cum crudelitatis fidem pro puero mater Joannis Baptistæ responderit. »

XXIII. *Solutio.* — Hæc sunt certe verbo Elizabeth matris Joannis : « Beata tu inter mulieres et beatus fructus » ventris tui : et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini » mei ad me ? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ » in aribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo ¹. » Hoc autem ut diceret, sicut Evangelista prælocutus est, repleta est Spiritu sancto, quo procul dubio revelante cognovit quid illa exultatio significaret infantis ², id est illius venisse matrem, cujus præcursor ipse et demonstrator esset futurus. Potuit ergo esse ista significatio rei tantæ a majoribus cognoscendæ, non a parvulo cognitæ. Nam neque cum hoc ante in Evangelio narraretur dictum est, Credidit infans in utero ejus : « Sed exultavit. » Neque ipsa dixit, Exultavit in fide infans in utero meo, sed : « Exultavit in gaudio. » Videmus autem exultationem non solum parvulorum, sed etiam pecorum, non utique de aliqua fide, vel religione, vel qualicumque rationali cognitione venientem. Sed hæc plane inusitata et nova extitit, quia in utero, et ad ejus adventum quæ hominum Salvatorem fuerat paritura. Ideo mira, ideo in magnis signis deputanda. Ideo hæc exultatio, et tanquam matri Domini reddita resalutatio, sicut solent miracula fieri, facta est divinitus in infante, non humanitus ab infante.

¹ Luc. 1, 42. — ² Ibid. 41.

XXIV. Quanquam etiam si usque adeo est in illo puero acceleratus usus rationis et voluntatis, ut intra viscera materna jam posset agnoscere, credere, consentire, quod in aliis parvulis ætas expectatur ut possint, etiam hoc in miraculis habendum divinæ potentiæ, non ad humanæ trahendum est exemplar naturæ. Nam quando Deus voluit, etiam jumentum mutum rationabiliter est locutum ¹. Nec ideo sunt admoniti homines in deliberationibus suis etiam asinina expectare consilia. Quocirca nec quod factum est in Joanne contemno, nec inde regulam quid sentiendum sit de parvulis figo : imo id in illo propterea mirabiliter prædico, quia in aliis non invenio. Habet quidem aliquid simile etiam illa in Rebeccæ utero lucta geminorum ² : verum et hoc usque adeo prodigium fuit, ut divinum propterea mulier oraculum quæreret, et audiret duobus illis infantulis, duos populos fuisse figuratos.

XXV. Nescire autem divina parvulos, qui nec humana adhuc noverint, si verbis velimus ostendere, vereor ne ipsis sensibus nostris facere videamur injuriam, quando id loquendo suademus, ubi omnes vires officiumque sermonis facillime superat evidentia veritatis. Annon videmus etiam cum articulatæ vocis qualiacumque signa edere cœperint, atque ad initium fandi transire ab infantia, adhuc eos talia sentire ac dicere, in quibus si remansissent, annisque accedentibus tales esse persisterent, nullus eos, vel fatuus nimium, fatuos esse dubitaret ? nisi forte id restat, ut in vagitu infantia, vel in ipso adhuc uteri silentio credamus parvulos fuisse sapientes, postea vero quam nobiscum cœperunt loqui, ad hanc ignorantiam, quam videmus, crescendo venisse. Quod opinari vides quam sit absurdum, cum puerorum sensus in qualiacumque verba prorumpens, qui certe ad ea quæ majores

¹ Num. xxii, 28. — ² Gen. xxv, 22.